

Zsupos Zoltán

„Szépen legel a Marosi gulyája . . .”
— Folklor és valóság

A néphagyományban sajátos helyet foglalnak el azok a történetek, mesék, mondák, balladák, melyek valós, megtörtént eseményekhez vagy egyes személyekhez kapcsolódnak. Vizsgálatuk értékes következtetések levonásához vezethet, mivel egyszerre nyújt lehetőséget a néphagyomány valóságalapjának, a folklorizáció folyamatának és az individuumok szerepének tisztázására.

Minden korban akadt olyan ember, akinek az emléke valamilyen cselekedete vagy tulajdonsága miatt hosszú ideig fentmaradt a néphagyományban. Ilyen volt Marosi László is, az elszegényedett, Közép-Szolnok vármegyében, Krasznamihályfalván lakó nemes család sarja, aki az 1800-as évek elején a Berettyóújfaluban élő parasztság számára teljesen váratlanul tűnt fel, és lett a település legtekintélyesebb földesura. Ez a mesébe illő tény és a Marosi család életének későbbi eseményei aztán már jó alapot nyújtottak a parasztságnak arra, hogy fokozottabban figyelemmel kísérjék a család tagjait, és a róluk szóló történetek apáról fiúra szállva mind a mai napig fentmaradhassanak.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, valamint a berettyóújfalui református és katolikus egyház iratainak segítségével összevethetjük a néphagyományt a valóságos eseményekkel.

A család eredetéről és birtokuk visszaszerzéséről a parasztság az alábbi történetet őrzi:
„Nagyon régen történt. Nagyapámtól hallottam. Valamikor az újfalusi határ alig volt 900 hód. Oszt majd 11 000 lett. Még a török háborúban vitézséget szerzett egy Marosi nevű ember. Akkor még adták a földet. Az újfalusi határból 10 000 hód földet adtak neki. Szóval nemes lett. Aztán valahogy elkerültek innen, utódai elfelejtkeztek róla. Szegény sorban éltek.

Jó évek múlva az egyik utód, Marosi László fent rámost a padlásán, akkor talált a kutyabőrre rá. Oszt el is jött ide két nagy öszvérrel, mert Belényes-Vaskoh környékén lakott. Jött osztán a község elöljáróságához. Megalkudtak végre 85 forintban, hogy akkor lemond a követeléséről. De a bíró ám nem vót fent! Majd megy a bíró, mondják, hogy mi történt. Hiiij a terremtésit! Azonnal lóra ülni! Eriggyetek utána! Vissza a pénzt! A Péntek-halomnál érték utol. Vissza is adta a pénzt, azt mondta megbánja eztet Újfalu.

Akkor oszt az ügyvédje, egy Lányi nevű ügyvéd kereste ki részibe. Megnyerték a pert, tized része Lányié lett. Marosinak 9000 hód maradt, így vót aztán majdnem merevül az övé az újfalusi határ.”¹

Érdeemes megnézni, mit ír Osváth Pál erről 1875-ben:

„1820-ban Erdélyi Mihály bíróságában az van feljegyezve, hogy a lakosság lázadása lecsendesítése alkalmakor kivetett s beszedett költség összege 893 frt 20 kr. volt.

Ezen lázadás a Marosi László Sz.-Kozmán birtoka megnyerésekor történt.

Marosi ügyét Lányi Imre védte s ezért a pusztának harmadát kapta.

¹ Csaholczi Imre Berettyóújfalu szül. 1897:
Zsupos Zoltán gyűjtése, 1976.

Marosi Balajti-jogon birtokos Sz.-Kozmán.

A Marosi család állítólag úgy el volt szegényedve, hogy a zálog összegre valamit fizetni kérve kérték az újfalusi bírakat, s midőn azok által pogányul elutasították, csak akkor perelték be őket.²

Mielőtt a valóban megtörtént eseményeket végig követnénk, néhány megjegyzést kell fűznünk az Osváth Pál által írottakhoz. Először felmerül a lehetőség, hogy a paraszti emlékezet bizonyos mértékig Osváth könyvére támaszkodik. Részletesebb vizsgálattal kideríthető, hogy nagy valószínűséggel Osváth is az írott források használata mellett a néphagyományra támaszkodott. Figyelembe kell venni, hogy könyve kisszámban került a parasztság kezére, és ma már egyáltalán nem ismerik.

Osváth Pál tévedett, amikor a lakosság 1820-as lázadását Marosi Lászlónak a szentkozmai birtokának megnyeréséhez kapcsolja. Ez abból adódik, hogy a község tanácsának jegyzőkönyve 1820-ban valóban „békétlen és lármát indító” lakosokról beszél, de az nem derül ki belőle, hogy mi volt ennek az oka.³ A problémát egy másik, Osváth által nem ismert dokumentum világítja meg⁴:

1820. október 29-én a település lakossága nem akart bírót választani a földesúr 4 jelöltje közül, hanem maguk kiáltottak ki 4 jelöltet, s „azok közül nagy láрма közölt egyet” megválasztottak. Azonban a „Földes Uraság jelenlevő Tisztje az egybegyűlt sokaságnak lázítóit Bokor Józsefet el fogatni rendelve a zenebonás nép nem csak Bokor József elfogatásában ellent állott, és ötöt az Uraság Hajdúja kezéből ki vette, hanem a Helység házához tódulván az előbbeni Bírakat onnét kiutasította, és az általa választott Bírakat erő hatalommal bé helyeztette, s fel is eskette.” Ezután rendelkezett úgy 1820. november 6-án Váradolasziban a megye közgyűlése, hogy november 23-án a helyszínen büntetik meg a vétkeket, a választást pedig megismétlik. Mivel azonban, „az általok erőszakosan választott, de különben az Előjáróságra alkalmatlan Bírakat akár több mint négyszázan még most is megerősíteni kívánják”, a törvényszék tekintélyének fenntartására és a közbiztonság megzavarásának megelőzésére Váradról „két Compania katonaság rendeltessen, amely mind addig ottan fog quartélyban lenni még a csendesség helyre nem áll.”⁵

Az alábbiak is bizonyítják majd, hogy Marosi László már 1820 előtt birtokába vette jogos tulajdonát. De vajon a valóságban is olyan meseszerűen történt ez, ahogy a népi emlékezet tartja?

A levéltári iratok szerint hosszú, több évtizedes per eredményeként mondhatta végül magának az újfalusi határ nagy részét. A küzdelmet azonban már apja, Marosi György

² *Osváth Pál*: Bihar vármegye Sárréti Járása leírása (Nagyvárad, 1875) 269. — Meg kell itt említenünk Osváth Pál kéziratban ránk maradt visszaemlékezését, amely azért figyelemre méltó, mivel megvilágítja, hogy Marosi megjelenése milyen érzékenyen érintette az Osváth családot is:

„Marossy László szilágysági ev. ref. tanító, egy régi okmányokkal terhelt szőrtarisznyával B.újfaluba gyalogolt s ott a birtokosokat és volt hajdú polgárokat arra kérte, hogy neki; mint a ki-nek a terjedelmes Sz. Kozmai pusztához kétségtelen joga van, bizonyos csekély összeget fizessenek s ő kész leend e jogáról lemondani: de az újfalusiak a szegény embert kigunyolták, elutasították. Ekkor aztán Marossy, egy Lányi nevű, nagy összeköttetésű (:Septemvir volt a neje gr. Csáky leány:) egyénnek, jogát harmadába átadta, a ki hosszas perlekedés után, annál is inkább nyertes lett, mert az újfalusi alperesek saját ügyvédjüket is elhanyagolták. Marossy ekkor kilencezer hold földet kapott, de abból 3 ezer hold a Lányié lett.

E pervesztés Nagyapámat egészen tönkre juttatta, mert birtok vesztése után magántartozásaiért ingóságai is elárvereltettek. A nagy birtok vesztés miatt a b.újfalui elkeseredett nép a birtokba iktatásnál fegyveresen ellenszegült, de a lázadás katonai erővel elfojtatott.” — *Osváth Pál* emlékirata a Bihari Múzeumban található.

³ *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár* (a továbbiakban *HBML*) Bihar m. Ltára V. 612/a. 1. — Berettyóújfalu község tanácsának jegyzőkönyvei 1808—1843. 309—311.

⁴ *HBML*. Bihar m. Ltára IV. A. 1/f. 296; 1345. V. 1820.

⁵ A bíróválasztás szélesebb összefüggéseiről: *Orosz István*: Berettyóújfalu agrárvíznyomai a XVII—XIX. században 273—274. In *Berettyóújfalu története* (Berettyóújfalu, 1981.) 229—297.

megkezdte, miután 1779-ben feleségül vette Komornyk Erzsébetet. Ő írja egy sajnós évszám nélküli levelében: „... Bihar Vármegyében Berettyó Újfalu Várossa Communitása már régtől fogva Zálogban bizonyos Summában bírván Herpály, Andaháza és Szent Kozma nevezetű Praediumokban 37 Telkeket 700 Magyar Forintokban. Mely Successiókról csak legkisebb emlékeztető Leveli a Komornyk családnál nem voltak, hanem néhai Boldog Emlekezetű Ipam Komornyk János Uram ő Kegyelmetől halála előtt Szájából hallottam emlegetni, hogy ottan is volna a Komornyk familiának jussok. Ennél fogva . . . tsak Geneológiukat ki tanulván . . . 13 esztendőket és felet el töltöttem, és a régiség által el rejtett titkokat világosságra hoztam magam . . . által.”⁶

Marosi György szívs, kitaró munkával kereste a bizonyítékokat igaza alátámasztására, s ebben levelei szerint felesége rokonsága részéről a legkisebb segítségben sem részesült. Pedig igen nagy szüksége lett volna rá, hiszen azt kellett igazolnia, hogy felesége Balajti leszármazott, így törvényes örököse a fent említett pusztáknak. Végül mégiscsak sikerült rekonstruálnia a család genealógiáját, ami így állt össze:

Idősb Balajti Mihálynak felesége Horvát Anna, kitől született Idősb Balajti Boldizsár, felesége Iktári Bethlen Margit, kitől született Balajti György, felesége Krammai Erzsébet, kitől született Idősb Balajti János, második felesége Mezei Zsuzsánna, kitől született Ifjabb Balajti Boldizsár, felesége Szodrai Borbála, kitől született Ifjabb Balajti János és Balajti Erzsébet. Balajti Erzsébet férje Somlyai Borbély Szabó István, kinek leánya Somlyai Borbély Szabó Kata, férje Komornyk László, kinek fia Komornyk János, felesége Kalit Éva, kitől született Komornyk Erzsébet, férje Marosi György.

A herpályi, andaházi és szentkozmai praediumokat ifjabb Balajti Boldizsár és testvére, Balajti Jánosnak első feleségétől származó, örökös nélkül meghalt fia, Balajti Ferenc zálogosította el, amit ifjabb Balajti János is megerősített 1735-ben. Fontossága miatt idézzük az új szerződés néhány sorát:

„Balajti János néhai Balajti Jánosnak Balajti Boldizsártól származott unokája adom tudtokra mindeneknek Kiknek illik ez Levelünk Rendiben, hogy minek utánna említett Balajti Boldizsár Attyám testvére, Balajti Ferenc Bátyám Uraimék eő Kegyelmek fellyebb múlt Török és más Hazánkbeli Háborúkban lévő sok féle szorongatásokban lévén Herpályban 13 Telekeket Sz.-Kozmában 8, Andaházán 16 mint T. Nes Bihar Vármegyében lévőeknek akkori Berettyó Újfalusi Uraiméknak és következőknek hét száz magyar forintokban el zálogosított volna, és eő Kegyelmeknek ugyan mind eddig az ideig békességben bírnak, folyamodnak hozzám mostani említett B. Újfalusi Uraimék, mint említett Balajti Boldizsár Attyám Uram igaz és Legitimus Successorához, mivel hasonló háborúságoknak s Tatár rablásnak miatt meg nevezett édes Attyám Uramtul és Bátyám Balajti Ferenc Uram eő Kegyelmetül azon Zálog iránt adott Személyi levelei Berettyó Újfalusi Uraiméktul el veszett, s a miatt jövődöben kárt valhatnának . . .” A továbbiakban igazolja, hogy amíg a 700 forintot ő vagy leszármazottjai le nem teszik, addig mint zálog Újfalué a birtok.⁷

Marosi György most már nemcsak a felesége apjától hallottakra, hanem hiteles dokumentumokra támaszkodva kereshette fel Berettyóújfalu előljáróságát, akik azonban elutasították követelését. Kénytelen volt a „Debretzeni Districtualis Táblához” fordulni, és 1789-ben Kós József ügyvédet bízta meg, hogy képviselje őt az Újfalu elleni perben.⁸

De mint említettük, a per megkezdése előtt személyesen is megjelent településünkön, és 1790 júniusában kelt levelében kéri, hogy „Herpályban azon Tizen Három, Szent Kozmában Nyolcz, Andaházában pedig Tizen Hat Telekeket, mellyeket a Berettyó Újfalu Várossa Communitassa 1735^{dik} Esztendőben Néhai Ifjabb Balajti János Eőkegyelmétől újabb Zá-

⁶ HBML. XIII. 2. A Komornyk család iratai 1504—1930.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

logos Contractus mellett 700 magyar forintokért Zálogképpen bír. . .” 15 napon belül adja vissza a város a summa letétele esetén, ha nem, akkor a per után a 700 forintot is a város fizeti.⁹

Eredménytelen útja után 1790 augusztusában tért haza, melyről egy Berettyóújfaluban kiadott „Passualis Levél” tanúskodik: „egy darab időtől fogva itten commoralo Ns Marosi György Uram eö Kegyelme szándékozik egyenesen Hazájába vissza menni ott lévő Feleségének és Gyermekeének látogatására.”¹⁰ Gyermeke, Marosi László ekkor 7 éves volt.

Két év múlva, 1792-ben már-már úgy nézett ki, hogy sikerrel jár a per, ezért a Nagyenyedi Református Kollégiumhoz fordult, hogy a „Zálog Summát” le tehesse: „Ezen bizonyos okokra való nézve kénteleníttem Nagyságtokhoz 1000 idest Ezer forintokért folyamodni, hogy az Collégium kiadandó pénzéből Legalis interesre Méltóztassanak adatni és ilyen el Árvákodot familiát fel segíleni. . .”¹¹

Valószínűleg nem kapták meg a kért összeget, hiszen a következő dokumentum egy 1802-ből származó igazolás a család szegénységéről: „. . . Nemes Komornyik Erzsébet Asszonynek Hites Férje Tettes Marosi György Uram Törvényesen meg keresvén minket a végett, hogy adnok hiteles bizonyágtévő Levelünket arról, hogy . . . a sok Perlekedések miatt annyira meg gyengítettek, hogy a Magok szükséges dolgainak folytatására is elégtelenekké tetettek . . .”¹²

Marosi György halála után felesége folytatta a pert, akinek már ekkor Lányi József az ügyvédje. 1808. október 12-én Bécsben kelt Lányinak Marosinéhoz írt levele: „leg inkább azt veszik elő az Újfalusiak, hogy az Asszonynek néhai Balajti Erzsébethül Borbély Szabó Istvánnétul való származása nem bizonyíttatik”, mivel az 1789-es kihallgatásról szóló iratban „nincs ki téve, hogy a Tanúk . . . meg eskedtettek volna”.¹³ Ennek cáfolásához azt kéri Lányi, hogy Marosi László a „Vármegye Protocollumában” keresse ki, hogy a kihallgatásra ülnökök voltak kiküldve, ha pedig azok közül „egy volna is még életben”, attól vallomást kell venni, mely szerint „a Tanúkat meg eskedték”. Nem tudjuk, sikerült-e bizonyítani a tanúk esküjét, azonban bizonyos a vita tovább folytatása a két fél között.

A pusztákkal kapcsolatos következő dokumentum Majtényi Éva Boda Józsefné Somlyón 1809. július 14-én kelt szerződése Marosi Györgynével: „én is meg esmervén a Marosi Györgyné Asszonynek mint vérnek idegen előtt való elsőbbségét és fel vevén tőlle az én részemre 150 idest Száz Ötven Rforintot az említett Pusztabeli portiókban engemet illető részemet nevezett Marosiné Komornyik Erzsébet Asszonynek és mind a két ágon lévő maradékinak mint vérnek engedem által. . .”¹⁴

Sajnos az ezutáni hat évről nem maradtak idevonatkozó iratok, de egy térkép Herpály pusztáról, melyet „Marosy László Úr részére” Pusztai András készített arról tanúskodik, hogy 1815-ben a vitatott területek már valóban Marosi László kezébe kerültek.¹⁵ Érdekesége a térképnek a jobb sarkában keretdíszként látható juhnyáj és a heverő juhász. Ennek jelentősége a későbbiekben válik nyilvánvalóvá.

Ha most a valóságot összevetjük a szájhagyománnyal, megállapítjuk, hogy a leglényegesebb vonásokat a népi elbeszélés is tartalmazza.

Igaz, nem 10 000 hold, de 6153 hold valóban a Marosié lett, míg Újfalú város kezén csak 2000 hold föld volt.¹⁶ Az elbeszélés hűen tükrözi az újfalusi határ szűkösségét, ami a la-

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ HBML. Bihar m. Ltára IV. A. 11/18. XXXIV—589.

¹⁵ HBML. Bihar m. Térképtára 37/a.

¹⁶ *Fényes Elek*: Magyarország statistikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból. (Pest, 1860.) 399.

kosságnak jelentős problémát okozott.¹⁷ Az is igaz, hogy ősei elkerültek innen, és csak per útján, egy Lányi nevű ügyvéd segítségével tudták visszaszerezni a földet.

Természetesen jelen vannak a mesére jellemző elemek is. Egy, a török időkben felemelkedett ember elszegényedett késői utódja véletlenül bukkan a kutyabőrre. Szegénységét csak fokozza, hogy az itteni földművelő parasztság szemében szegény Belényes-Vaskoh környékére helyezik lakóhelyét, amit az arra a vidékre jellemző két öszvérrel még nyomatékosabbá tesznek.

Érdekes a község előljáróságával történt első, könnyű megegyezés jelene, ami valószínűleg a Marosi és Újfalú közötti ellentét későbbi elmérgesedését emeli ki. De jelen van benne az az egyszerű szemlélet is, hogy egyedül a bíró volt a hibás, aki nem elégedett meg 85 forinttal, ezért azután a település elvesztette határa túlnyomó részét.

Hallgassuk most tovább Csalolczi Imrét:

„Hat lánya volt Marosinak. Nem vót egy fia sem. Vót egy öreg Nagy Péter bátyám. Űtet is akkor keresztelték, mikor Marosinak keresztelték az egyik lányát. Marosi mondta Péter bátyám apjának: Cseréljünk Péter! Az bele is ment vóna, de nem vállalta a bábaasszony. Hogy milyen gazdag ember vónék én most! — mondta mindig Péter bátyám.

Hát meg olyan bolondságok történtek meg ezelőtt, hogy nagyon. Marosi egy alkalomkor jött volna a faluba. Ott lakott kint a tanyán, ahol most a Dábó van. Nincs sehoh a kocsija.

— Hát hun van a prádéskocsim? — kérdi mikor be akart fogatni.

— Bent a faluban.

— Miért?

Hat lánya vót, oszt egy-két varrónő állandóan ott vót kint a tanyán. Sok gombostű kellett.

— Elment — aszongya a felesége —, beküldték a lányok gombostűért.

Nahát gondolt egyet, másnap befogatott, menjünk Debrecenbe! Minden lánynak egy mázsa gombostűt vett.”

Osváth Pál már említett könyvében írja:

„M. L. a maga nemében páratlan különcz volt, p. o. leányai számára egyszer egy mázsa gombostűt vett.”¹⁸

Marosi László 1817-ben vette feleségül Szentiványi Rozáliát.¹⁹ A katolikus egyház régi anyakönyvei igazolják, hogy a házasságból nem született fiú, csak hét leány, de közülük egy már csecsemőkorában meghalt.²⁰ Így érthető, miért őriz hat leányt az emlékezet. 1818-ban született Carolina, őt követte 1820-ban Emília, aki 1 hónapos korában meghalt. Két év múlva, 1822. március 6-án született Elisabetha, akinek a későbbiekben még fontos szerepe

¹⁷ A kérdéscről bővebben: *Orosz István* 1981. 229—297.

¹⁸ *Osváth Pál* 1875. 270.

¹⁹ Protokollum Mixta Religionis ex eos Notorum prolium Conversorum et Confectum per Josephus Erdély Parochia Loci 1817. (a továbbiakban Prot. Mix. Rel. 1817.) — A berettyóújfalui római katolikus plébániahivatal tulajdonában.

²⁰ *Carolina*, született 1818.

Acta Visitationis Canonicae in Ecclesia et Parochia Possessionis B(erettyó) Sz(ent) Marton Die 23/Mensis Augusty MDCCCXXIII. 1823. (a továbbiakban Act. Vis. Can. 1823.) — A berettyóújfalui római katolikus plébániahivatal tulajdonában.

Emília, született 1820. április 13.

Vegyes Anyakönyvek I. kötet Születési Anyakönyvek 38. A berettyóújfalui római katolikus plébániahivatal tulajdonában. Meghalt 1820. május 16. *Vegyes Anyakönyvek* I. kötet Halotti Anyakönyvek 14.

Elisabetha, született 1822. március 6. Prot. Mix. Rel. 1817.

Hermína, született 1825. november 9. *Vegyes Anyakönyvek* I. kötet Születési Anyakönyvek 43.

Juliana, született 1827. december 22. *Vegyes Anyakönyvek* I. kötet Születési Anyakönyvek 46.

Emília, született 1830. június 4. *Vegyes Anyakönyvek* I. kötet Születési Anyakönyvek 48.

Ida, született 1836. január 3. *Vegyes Anyakönyvek* I. kötet Születési Anyakönyvek 54.

lesz. 1825-ben következett Hermina, 1827-ben Juliana, 1830-ban Emília, aki a tíz évvel korábban meghalt gyermek után kapta a nevét, végül Ida zárja a sort 1836-ban.

Mivel a családfő református, felesége pedig katolikus vallású volt, a reverzális szerint a leányok is katolikusok lettek.

Osváth is már a szájhagyomány alapján jegyezte fel: „Marosi Lászlóról beszélnek, hogy oly nagy kálvinista volt, miszerint cselédfogadási próba is az volt nála, tudja-e az ajánlott az zsolttárogat énekelni?

Marosi is adományozott a debreczeni ref. főiskolának.”²¹

A berettyóújfalui református egyház jegyzőkönyvei szerint egész életében nagylelkűen támogatta egyházát.²² 1834-ben létesített alapítványából kiderül, hogy már 1817-ben 1000 forint kamat nélküli kölcsönrel pótolta „a Tornokok fellyebb emelésére meg kívántatott” költségeket, sőt 200 forint visszafizetéséről lemondott. 1834-ben úgy rendelkezett, hogy a még hátra lévő 400 forintot 20 esztendőn át adják ki „bátorságos helyre” kamatozni, és az így létrejövő 1209 forint „el enyészhetetlen fundusa légyen a Szent Ekklesiának”. Azután is „akár két, akár négy, akár kevesebb részben” törvényes kamatra kiadhatják a pénzt, és a kamatot évenként felvehetik, de azt „semmi szín alatt más végre, hanem egyedül a Kántor fizetése pótlására léssen csak szabad fordítani”.²³

Alig telik el néhány év, és 1839-ben ismét felbukkan a neve. Ekkor készítették a templom orgonáját, aminek költségeit döntően ő viselte.²⁴ Az orgona elhelyezéséhez a templomban jelentős belső átépítésre volt szükség. Az orgona alapjához az anyagot a herpályi Csonkatorony már erősen romos állapotban lévő északi tornya szolgáltatta, amit Marosi 1840. március 23-án ajánlott fel:

„Felolvastatott . . . Tábla Bíró Tekintetes Marosy László Úrnak azon levele, melyben az ügy nevezett Klastrom ledült részének tégláit Ekklesiánk szükségéi pótlására ajánlani méltóztatott.”²⁵

1840 karácsonyára be is építették az elkészült orgonát, és határozatot hoztak annak ünnepélyes „felnyitásáról”:

„Itt méltóképpen tekintetbe vétetett, hogy Tábla Bíró Tekintetes Marosy László Úr — mint Orgonánkra nézve is első rangú jótevő — most — hosszú útra indulván — távol van; de biztatván mindnyájunkat az az édes reménység hogy tisztelt Tábla Bíró Úr Karátsón Innepekre haza érkezénd azonban Orgona-Művész Urat is tovább itt tartóztatni nem akarván határozatott:

Nyittasson fel Orgonánk ünnepélyesen folyó Dec. hó 27^{kén} dél előtt 10 óraker tartandó közönséges isteni tiszteletünk alkalmával; hogy a köz óhajtás orgonánk megszólalása iránt, minél előbb teljesüljön.”²⁶

Az orgona hangzásában azonban valami hiba lehetett, mert 1841. március 12-én egy jelentés született:

„Előadta a Prédikátor, hogy Orgona Művész Úr a minapi Musika mesterek által tett észre vétel, s akkori meghagyatás szerént a közelebbi Vasárnapra elkészítenek, s akkorra mind az Elöljáróság aminél több számmal lehető megjelenése kívánatos lenne, sőt Tábla Bíró Tekintetes Marosy László Úr is — mint akinek jelenlétekben tettetett a minapi orgona vizsgálás — tisztelettel kéressék meg: hogy Vasárnap reggeli isteni tiszteletünkre népesebben

²¹ Osváth Pál 1875. 270.

²² Marosi adományairól sűrűn tudósít bennünket a berettyóújfalui református egyház Presbiteri jegyzőkönyvének 1. kötete. — A berettyóújfalui református egyház lelkesi hivatalának tulajdonában.

²³ Presbiteri jegyzőkönyv 1. kötet 1830—1843. 1834. március 6. 26—28. (A továbbiakban Presb. jegyz. 1.)

²⁴ Presb. jegyz. 1. 1839. február 4. 96.

²⁵ Presb. jegyz. 1. 1840. március 23. 111.

²⁶ Presb. jegyz. 1. 1840. december 20. 119.

gyűlvén fel a templomba lakosaink — magát hozzánk orgona halgatásra ítélésre megalázni méltóztasson.

E jelentés elfogadtatott, és a tisztelt Tábla Bíró Úr meghívását fő Bíró Nagy Sándor Uram magára fel vállalta.”²⁷

Marosi mély vallásossága és nagyvonalúsága továbbra is fennmaradt. 1855-ben kelt az a levél, melyet Vesztfáliába, Bochum városába Mayer és Kühne acélöntő gyárosoknak címzett. Az újságból értesült arról, hogy a makói „Evangelika Egyház számára 3 atzél Harangokat öntöttek, olyanokat amikkel nagyon meg vannak elégedve”. Ezért szülei és húguk emlékére Anna nővérével együtt három harangot rendeltek a krasznamihályfalvi „Helvét Egyház” számára:

„A 660 fontos Harangra ezeket kell betűzni Marosy László és Anna Testvérek felejthetetlen jó Attyok Marosy György Emlékére a K. Mihályfalvi Helvét Egyház számára tulajdon költségeken készítették 1855 Évben. — Ezen harangra azt is kell betűzni Intse Imára atczél kebled gyarló keblünket. Úgy fog Erény és Hit fénye ragyogni felénk.

A 330 fontoson Marosy László és Anna testvérek felejthetetlen jó Anyjok Komornyk Erzsébeth Emlékére a Kraszna Mihályfalvi Helvéth Egyház Számára tulajdon költségeken készítették 1855 Évben. Ez is reá betűzendő Értz Kebled keltsen Hón áldni dicsérni az Istent.

A 215 fontoson Marosy László és Anna Testvérek Marosy Éva Húgok Szentkirályiné Emlékére tulajdon költségeken készítették a K. Mihályfalvi Egyház számára 1855^{ik} Évben.”²⁸

De térjünk vissza ismét Újfaluba.

„Marosi nagy gavallér vót. Adta mindenkinek a földet, tengerit felibe, harmadába. Újfaluba sok nagygazda vót, de hogy két lóval szántsanak annak színit se látták. Ősszel osztán — mivel Marosinak nem vót annyi jószága ahhoz a sok földhöz, nem azért, hogy nem lehetett vóna, hanem nem gondolt ő rá — még az olyan nagy gazdák is, akik egy lóval szántottak-vetettek, Marosinál dógóztak, olyan jól fizetett.

Vót egy Nagy János, hozta öt lóval a nagyszekér tengerit.

— Innye te, meg tudnál szépen fordulni, hogy nekem is teccen, evvel a nagyszekér tengerivel kedvemre mikor a tanyába beérsz? — kérdi Marosi.

— Megpróbálom gazduram!

A lovak ezelőtt összeszoktak, nem itt-ott vették, nevelték. Hát oszt a nyergeslő olyan vót, hogy az nyolc-tíz évig nyergeslő vót, oszt az tudta minden lettyit-vótytyát, az még az ember gondolattyát is tudta. A gazda oszt felült a nyeregbe, mert nyeregből hajtottak ám. Megsarkantyúzta a nyergest, amannak oda vág a Rudasnak. Az első három már tudta, mikor ezek már úgy moccantak meg, oszt megindultak, osztán felvágva fordultak egyet.

Szóval teccet osztán Marosinak. Na aszongya:

— Vigyed haza a tengerit!

Nekiadta.”²⁹

Ide kívánczik még Marosi László egyik levele. A címzett „Földesi Fő Hadnagy Nemes Török Sámuel Úr”.

„Bizodalmas Hadnagy Úr!

²⁷ Presb. jegyz. 1. 1841. március 12. 124—125.

²⁸ *HBML.* XIII. 2. 1.

²⁹ Csaholezti Imre

Az Andaházi talló földem az esőzések után annyira megfűvesedett, hogy Szénának kaszálni bátran lehet. Ennél fogva hajlandó lennék némely betsületes földesi Gazdáknak belőle felibe kiosztani. Kérem tehát Holnapra némely Jámbor Gazdákat hozzám az Andaházi Tallóra kiutasítani ne sajnálja.

Költ Szent Kozmán 1834^{dik} Esztendő Septem. Holnap 6^{ik} Napján.

Tisz. Szolgája
Marosy László³⁰

A levél másik oldalán olvasható, hogy „publikáltatott 7^a Sept. 1834.”³⁰

Nagy birtokának megműveléséhez, a termés betakarításához tehát igénybe kellett vennie az újfalusi és a közeli Földesen lakó gazdák munkaerejét. A későbbiekben alátámasztást nyer az a tény is, hogy egy ideig valóban nagylelkűen bánt a parasztokkal. Osváth Pál egyik megjegyzése utal arra, hogy már ekkor jobban vonzódott az állattartáshoz: „A jószágartást kedvelte, de a mezei gazdászatot elhanyagolta.”³¹

Állatállományának nagyságára csak feleségének leveléből következtethetünk, melyet „Curiális Földes Hellyése Nemes Hadnagyának mint szomszédnak illő tisztelettel” írt.

„Nemes Hadnagy Uram!

Úgy esett értésemre, hogy a Gujánknak nagyrésze el szaladván, Földesen a Hellység Házához volna bé hajtva. — Azon kérem Édes Hadnagy Uramat, hogy ha semmi kárt nem tett ezen Levelemet meg-adó embereknek adja által eresztesse ki — ha pedig kárt tettek volna, azon esetbe is bocsátassa ki s betsültessen meg a kára.

Én az Uram ide haza nem lévén ígérem, hogy egész betsülettel ki fogom fizetni ámbátor nem szántszándékossan mentek által, hanem elszaladtak a mint az idén már többször is cselekedtek. — Maradván Hadnagy Uramnak.

Sz. Kozmán 835 — 23^a April.

Szentiványi Marosi Lászlóné³²

A levélre ráírták:

„1835^{dik} Esztendőben Április Hónak 23^{ik}ján 89 darab marhák által adódtak a Tettes Marosy László Úr két embereinek.”³²

Gulyájához kapcsolódik a következő történet.

„Azt ti még nem is nagyon értitek meg. Borzasztó vót az. Olyan úr vót az, de igen egyszerű vót.

Egy nagyon szép nóta is maradt róla. Mert egy Eliza nevű lánya vót. Meg azelőtt vótak a szabadban a szabad levegőn nőtt pástorok. Oszt úgy is mondta a nóta:

Szépen legel a Marosi gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.
Utána ment a kisasszony a gulyásnak a tanyáról.
Még messziről kiáltja a gulyásnak,
Szívem Jancsi terítsd le a subáda!
Annyira szerette. A gulyás mondta:
Nem terítem én biz le a subámat,
Itt a tilos, behajtják a gulyámat.

³⁰ HBML. XIII. 2. 1.

³¹ Osváth Pál 1875. 270.

³² HBML. XIII. 2. 1.

A lány biztatta:

Már te avval szívem Jancsi ne gondolj!
Kiváltja azt az én apám ha mondom.

Hát osztán mikor az apja megtudta mondta, hogy:

Lányom, lányom, lányomnak se mondalak,
Ha én téged egy gulyásnak tartalak.

Hogy egy ilyen óriási nagy úrnak a lánya egy gulyáshoz menjen.

Nem bánom én édesapám, tagadj meg,
Mert szívem csak a gulyásért hasad meg!

Ilyen a szerelem fiam! És ez megtörtént!”³³

Vizsgált szövegünk az új balladák közé tartozik, mégpedig az országossá vált helyi balladák csoportjába, mivel olyan helyi eseményt örökít meg, amely témája — a társadalmi korlátokon áttörő szerelem — miatt az egész magyar nyelvterületen elterjedhetett.

Keletkezési helyének pontos meghatározása igen nehéz feladat, hiszen hasonló eset az ország bármelyik részén előfordulhatott, ami egyben biztosította is a ballada gyors elterjedését. A probléma megoldásában azonban segítségünkre van egy, a balladák esetében megszokott jelenség, a kontamináció, vagyis az, hogy mivel a hasonló témák vonzzák egymást, egyik ballada a másikból bizonyos részleteket magába olvaszt.

„A Bátorlány és juhász és édestestvére, a Kisasszony és gulyás . . . ugyanazt a konfliktust tartalmazza — az előbbi élesebben, a népi szereplő kivégzésével, a másik csak a batorlány és anyja közt élezi ki az ellentétet. Mindegyiknek már-már formulaszerűen kialakult fogalmazási részletei vannak, és általában megkülönböztetjük őket. Dallamuk is különböző. Ám a rokon téma »affinitása«, vonzóereje hol az egyikbe, hol a másikba ránt át részleteket a testvérszövegből, sőt egy-két esetben a két teljes ballada összeolvasztásának is tanúi lehetünk.”³⁴

A két ballada és variánsainak vizsgálata már a korábbiakban arra a megállapításra vezetett, hogy a Bátorlány és juhászlegény balladája a Dunántúlon, míg a Kisasszony és gulyás balladája a Tiszántúlon keletkezhetett közel egy időben, a múlt század közepe táján.³⁵ Az összeolvadásos variánsok kialakulása is az elterjedéssel párhuzamosan ment végbe úgy, hogy egyrészt a Kisasszony és gulyás balladája olvadt be a másik, mivel a ballada befejezésénél hiányzott hasonló témájú klasszikus balladánk tragikus végkifejlete.

Hogy megválaszolhassuk azt a kérdést, miért hiányzik balladánk esetében az akasztás vagy a szerelmek halálának motívuma, térjünk ismét vissza Marosihoz.

Már az eddigiekből is kiderült, hogy Marosi László és parasztjai, cselédei között békés volt a kapcsolat, amit hitelesít Osváth Pál leírása 1905-ből:

„Feltűnő e korban az urak és cselédek közt való jó viszony. Ennek oka az volt, mert uraink hajdan cselédjeiket — habár alárendelt helyzetben — de családjaik kiegészítőjeként tekintették. A cseléd itt annyira a család tagjának tekintette magát, hogyha valaki azt kérdezte tőle, kié ez vagy amaz tárgy? Nem azt mondta, hogy az uramé, hanem azt, hogy a miénk . . . Fenntartotta magát e jó viszony később is, mert nem egy példa volt rá, hogy a gyermektelen cselédek uraik gyermekeire hagyták megtakarított csekélységüket. Ily esetet tudok még a múlt század közepéről is, mert ekkor Marosy László b.-újfalusi nagybirtokos kanász számadója, végrendeletileg egyik kisasszonyára hagyta a tulipános ládában megsugorogtatott jelentékeny összeg pénzén kívül két tehenét és tíz darab sertését.”

³³ Csalolczi Imre

³⁴ *Vargyas Lajos*: A magyar népballada és Európa 1. kötet. (Budapest, 1976.) 140—141.

³⁵ *Szabó Irén*: A Szendre báró lánya című ballada. (Debrecen, 1962. Szakdolgozat, KLTE Néprajzi Tanszék Ltsz. 683.)

... Népdalainkban a pásztorok is nagymértékben szerepelnek. Így a gulyásnak emléke van többek közt ezekben:

„Szépen legel a M...y gulyája,
Mégis szebben sétál Ilka utána,
Már messziről kiáltja a gulyásnak
Szívem Bandi terítsd le a subádat!”³⁶

Nem lehet véletlen, hogy Osváth nem írta ki Marosi nevét, leánya nevét pedig megváltoztatta.

Szabó Pál is úgy hivatkozik erre a balladára, mint a földesurak és a parasztság közötti békés viszony ritka példájára.³⁷ Ennek az oka csak az lehet, hogy csupán a balladát ismerte, a valódi eseményeket nem.

De mi is történt valójában?

„A Marosiaknak Balogh Tihamérék voltak az utódjai. A Gazdaságé most a Balogh-tanya.

Nagy úr vót az. Balogh Tihamérnél a magtárt építették. Hát egy mester danolta, hogy «Szépen legel a Marosi gulyája». Balogh Tihamér azonnal szólt neki: Szálljon le! Kifizette oszt elküldte. Nem szerette, hogy ott danolta a mester. Nem volt szabad énekelni ezt ott a tanyán, hogy hallja az úr. Csak bántotta.

Eliza kisasszony, aki a gulyást szerette, megzavarodott. Megtudta, hogy a gulyás hogy halt meg. Az úr, Marosi csináltatott a kútba állót. Oszt úgy csináltatta meg, hogy mikor beleugrott a gulyás, hogy húzza a vizet — itatni ment —, hát a lányát nem akarta hozzá adni Marosi — belesett az állóval együtt. Oszt ótán megtudta a kisasszony, hogy mi történt az ő kedvesivel. Megzavarodott. Aztán nem is ment férjhez Eliza.”³⁸

„A Balogh-tanyán születtem, az apámnak az apja is ott volt cseléd. Marosiról csak mint gyerek hallottam, hogy Baloghéknak az elődje volt Marosi László. Szerelmi viszony volt a lánya és a gulyás között. Ballada is van erről.

Még ugyan sokszor danoltuk, ha nem hallották az urak. Nem engedték, hogy énekeljük. De hát csak füttyörésztük, csak eldanoltuk, mikor nem voltak a környékünkön.

Voltunk ott száznál többen a Balogh-tanyán. Ahol mi laktunk cselédlakásban, az valamikor dohánycsomózó volt, oszt 7×8 méteres szobák voltak. Oda járt hozzánk, aki a tanyán volt mindenki télen, mikor hosszúak voltak az esték, 11—12 óráig kártyázni, mikor tánc nem

³⁶ *Osváth Pál*: Közbiztonságunk múltja és pandúr korom emlékei (A régi magyar élet feltüntetésével). (Budapest, 1905.) 62—63.

³⁷ *Szabó Pál*: Szülőföldem, Biharország. (Budapest, 1967.) 26.

„A kastélyok úgy szerepelnek az irodalomban, mint a kizsákmányolás mintapéldái. De többről van szó. Nemcsak a földesúrról. Mert ott van a kastélyok siserehada! Komornák, szobalányok, szakácsnék, inasok, konyhalányok; és a szinte külön kis egységek, mint a mosóházak, virágházak, vincellérházak, béresházak, juhászházak, kondásházak; és csószók és számadók és gazdák; s régebben meg hajdúk, fegyveresen s a váruraknál még várkatonák. Igen nagy volt a skála s ez mégis, valahol, egy vissza-visszatérő ponton összecsendült, De világos. hogy általában nem megértés vagy szerelem alapján csendült össze, hanem a teljes kiszolgáltatottság alapján, még akkor is, ha nagy ritkán felzendült a balladaszerű dal a tájon, hogy:

Szépen legel a Marossy gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.
Még messziről kiáltja a gulyásnak,
Szívem Jancsi, terítsd le a subádat!

Ez a Marossy volt az, akinek Újfalú alatt, nyugatra volt a birtoka, és akinek Ritoók Zsigmond, híres váradi szabadkőműves ügyvéd volt a sógora. Annak a húga pedig Ritoók Emma írónő, egyszóval . . . a pusztai gulyástól a földesúr lányán keresztül a váradi szabadkőműves páholyig nagy ívet ír le az út!”

volt. Mert tánc csak szombaton volt. Citeráltak, oszt akkor is danoltuk, hogy Szépen legel a Marosi gulyája.”³⁹

„Marosi itt lakott, ahol Balogh Tihamérnak volt a tanyája. Én gulyás voltam ott.

Balogh Tihamér felesége járt ki sétálni, mindennap kijött. A határon szép egyenes dűlők voltak, olyan jó szép sima. Oszt kérte tőlem, hogy: Imre kérem, tudja azt a nótát, hogy Szépen legel a Marosi gulyája? Mondom tudom. Oszt akkor ű elkezdte danolni. Ótán oszt mondta mindig, hogy jól tudom. Hát oszt danolta: Szépen legel a Marosi gulyája. Ő úgy danolta, hogy nem a kisasszony, hanem Linkának hívták: Linka jánya lassan sétál utána.

Így oszt mondta a gulyásnak:

Szívem Jancsi terítsd le a subádat!

Mondta a gulyás:

Nem terítem én itt le a subámat,
Itt a tilos, behajtják a gulyámat.

Oszt mondta a kisasszony:

Mán te avval szívem Jancsi ne gondolj!
Kiváltja az édesanyám ha mondom.

Hogy megtudta az anyja, azt mondta, hogy hát:

Jányom, jányom, jányomnak se mondalak,
Ha én téged egy gulyásnak tartalak.

Mondta a lány:

Nem bánom én édesanyám, tagadj meg,
De a szívem a gulyásért hasad meg.

Én kérdeztem, hogy valóban megtörtént-e ez, és ő mondta, hogy valóban, valóban.”⁴⁰

A Közép-dűlőről az alábbiakat jegyezte fel dr. Sándor Mihályné:

„Marosi László-é volt. Szegény legény móggyára, csak egy tarisznyával jött, egy ócska »kutyabúrrrel«; azzal perelte Újfalú községet és szerezte meg a birtokot.”⁴¹

A Csapó-földnél ezeket írja:

„Eccer itt a Marosi gujjáját megmarta a veszett farkas; megveszett a jószág állománya, nem segített a tudósok mesterkedése.”⁴²

A Domb-szigetről ezt mondták:

„A Marossi-é vót. Per útján szerezte meg. Itt legeltette a gujját. Énekelték róla:

«Szépen legel a Marosi gujjája,
a kisasszony maga sétál utánna,
Már messziről kiáltja a gujjásnak:
szívem Jancsi terítsd le a subádat.»

A »gulyás« tragédiáját a Kávaskút-dűlőnél mondták el.”⁴³

Végül a Perdéről az alábbiakat közli:

„Népi nevei: Balog-Perde, Csanádi-Perde, Bagossi-Perde, Új-Perde.

Balogh, Bagossy, Csanády a Marossy László vejei voltak. Az Új-Perde a Marosi Eli-

³⁸ Juhász Sándor Berettyóújfalu, szül. 1912. Zsupos Zoltán gyűjtése, 1984.

³⁹ Buka István Berettyóújfalu szül. 1924. Zsupos Zoltán gyűjtése, 1984.

⁴⁰ Fekete Imre Bihartorda, szül. 1906. Zsupos Zoltán gyűjtése, 1984.

⁴¹ Sándor Mihályné: Földrajzi helynevek Berettyóújfaluban 1970. DMNA 1226/70. 172. (A továbbiakban Sándor Mihályné 1970.)

⁴² Sándor Mihályné 1970. 103.

⁴³ Sándor Mihályné 1970. 122.

záé volt, aki nem ment férjhez (róla szól a nóta: Szépen legel a Marosi gujája, a kisasszony maga sétál utána. . .). Amikor megöregedett, eladogatta a földjét 2—3 holdanként, kisembereknek.

Azir Új-Perde, mer legutójára vették meg a gazdák.”⁴⁴

Melyik kisasszony lett szerelmes a gulyásba és mikor? A kérdés első részére könnyű felelni, hiszen a színhagyomány Eliza kisasszonyt nevezi meg, tehát az 1822-ben született Elizabethát. Életkorából kiindulva 1840 körüli időpontra tehetjük szerelmük keletkezését, ami egybevág a ballada eddig feltételezett keletkezési idejével.

Az események további alakulását és tragikus végkifejletét jól nyomon követhetjük az elbeszélésekből, melyeket igaznak tartanak. Valóságukat megerősítik Marosi leszármazottjainak az az ellenérzése, tiltása, amelyet a balladával szemben nyíltan kifejezésre juttattak. Azt, hogy a gulyás öngyilkos lett vagy pedig gyilkosság történt, ma már nem lehet kideríteni. Tény, hogy a kisasszony, Eliza — egyedül a lányok közül — nem ment férjhez, és ezt egy 1876-os Végzés is tanúsítja.⁴⁵

A ballada további sorsához kapcsolódik még egy érdekes esemény. Párbeszédes formája miatt szinte kínélja magát a lehetőség a színpadi feldolgozásra, amit egy helyi tanítónő ki is használt. A ballada cselekményét a valódi események megtartása mellett jelentősen kibővítette, további párbeszédekkel, jelenetekkel, juhásztánccal színesítette.

„Ez egy legenda innen a régi világból. Ez igaz volt. Nem adták oszt hozzá a leányt, a gulyást meg a Káváskútba ölték. Ez egy igaz legenda.

Dramászerűen dolgoztam fel, de minél színesebben, érdekesebben, hogy a nép is jobban élvezze, mert tudták, hogy igaz, szerették hallgatni, szerették látni.”⁴⁶

A jelenetet a tanulók és a tanítóképzős növendékek adták elő. A négy legfontosabb szereplő a kisasszony, a gulyás, a leány édesanyja és a mesélő volt.

A darabot többször is telt ház előtt, nagy sikerrel játszották a kultúrház nagytermében. Az előadások időpontjáról eltérőek az adatok. A rendező szerint a világháború előtt játszották, a szereplők egyike szerint 1945 januárjában, míg egy másik szereplő szerint 1946-ban vagy 47-ben. Mindenesetre bizonyos, hogy a feldolgozást az 1940-es években többször is előadták.⁴⁷

A balladáról összefoglalásképpen elmondhatjuk, ha keletkezésének idejét, elterjedését összevetjük a Berettyóújfaluban hozzá kapcsolódó színhagyománnyal és az írott forrásokkal, nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy mint helyi keletkezésű ballada, Marosi László Eliza nevű leánya és egy gulyás tragikus végű szerelmének emlékét őrzi.

A néphagyományban nem maradt fent több Marosihoz kapcsolódó emlék, pedig körülbelül ebben az időben zajlott le Berettyóújfalú és Marosi nagy összeütközése.⁴⁸ Oka az volt, hogy a növekvő népességű városnak egyre nagyobb gazdasági nehézséget okozott a termőterület beszűkülése, ami már 1815-től kezdve problémát okozott, hiszen a Marosi, Lányi és

⁴⁴ Sándor Mihályné 1970. 93.

⁴⁵ HBML. XIII. 2. 1.

Idézet az 1061/1876. sz. nyomtatott Végzésből: „. . . 1866. július 22-én végrendelet hátrahagyása nélkül elhunyt néhai Marossy László és az 1863. évi február 16-án szinté végrendelet nélkül elhalt Marossy Lászlóné Szentiványi Rozália (Karolina) örökhagyók után:

1. Marossy Karolina, férj. Bagossy Józsefné

2. Marossy Ida, férj. Csanádi Sándorné

3. Marossy Emília, férj. Solymossy Bálintné

4. Marossy Eliza

5. Marossy Józsefa, férj. Balogh Boldizsárné

6. Néhai Marossy Hermina, volt Balogh Boldizsárné. . .”

⁴⁶ Barcsainé Bagossy Amália Berettyóújfalú, szül. 1895., Zsupos Zoltán gyűjtése, 1984.

⁴⁷ Barcsainé Bagossy Amália, Jakab Dezsóné Berettyóújfalú, — Zsupos Zoltán gyűjtése, 1984.

⁴⁸ Összefoglalóan erről: Rácz István: Berettyóújfalú a török hódoltságtól a jobbágyfelszabadításig 213—214. In Berettyóújfalú története. (Berettyóújfalú, 1981.) 199—219.

Csanádi familia akkor vette ismét birtokába az Újfalú által igen hosszú ideje bérelt területeket.

Mivel a lakosság azt hitte, hogy jogos tulajdonától fosztják meg a várost, nem tudtak belenyugodni a történetekbe, s panaszukkal már 1815-ben az uralkodóhoz akartak fordulni. Ebben azonban megakadályozták őket, és a feszültség csak 1842-ben törhetett ismét a felszínre, amikor a nádorhoz fordultak panaszukkal:

„A midőn régi Őseink számos Századoktól fogva, a felséges Örökös Császári Királyi Fő Hercegségnek meg Ditsóült életekben, Tekintetes Ns. Bihar Vármegyében Berettyó Újfalú Helységének és nevezett Helység, az akkoron Uralkodó Fejedelem- az akkori veszedelmes időkben a midőn mind a Török s mind a Tatár, . . . , porba akarván el takarni, az akkori Fejedelem a fent meg írt Berettyó Helységének minden haszna vehető földjeivel, együtt örökösen által ajánlotta firól fira, ennyi Századoktól fogva, békességes Jussunkba is lévén az 1815^d Esztendeig. — De akkor belé kötött Kis Szentsy Lányi Imre, és Marosi László és a Csanády familia, melyeknek a fent meg írt falunak s Úgy szinte az akkoron Uralkodó Fejedelmeknek nem hogy Segítségére lehettek volna — De még hírét sem hallottuk familiájunknak — nem tudhattuk tehát régi Őseinknek. Örökös birtokába levő Javainkba bé jöveleteket — amely törvénytelen tetteiket kezdték az 1812^d Esztendőben! De csak határunknak fele részét vették el, ezt is csak a tudatlanság okozta. De midőn már az 1815^d Esztendőben, már akkor vettük észre, mikor egész határunkat a maga, Örökös birtokába vette. De ebbe meg nem nyugvánk, mint igazságunkat ismerők — De a midőn Felsőes Urunk eleibe kívántunk volna ezen mind nállunk lévő . . . erejénél fogva is mind ez Ország Könyvében meg található irományaink bizonyítassa mellett, Őseinktől Deveniált Javaink birtokának helyre hozását ki eszközölni.— De mind ez ideig reá nem mehettünk, mivel a fent megírt Uraságok, ellent vetettek benne, sőt még a Helységünkbe 42^{ket} lévén Sententióra büntetés terhe alá, de csak 26^{tan} vétek be a Várad Olaszi Tömlöczbe, amely közzül ki egy Esztendőt, ki kettőt is szenvedett, oly gyalázatos etséssel, hogy a meg írt Tömlöczből haza hozzák a helységünkbe vettetni — oly Parancsolás ki adássok hogy többé a Helységhez fel fojamodásra senki ne merészeljen fojamodni.— Ily megrettentés által senki nem merészet a Felsőeshez igasságért ki Nyilatkozást szerént, csak merészettem erre, a ki ha a Helységbe különös rendelést nem téssen róllam, tehát Örökös rabságát szenvedni kénteleníttem. . .

Költ Bétsben Szent Jakab hava 24^{dken} 1842.”⁴⁹

Mivel elutasító választ kaptak, most már a királyhoz fordultak, de panaszlevelüket a kancellária 1843. január 26-án kelt 1190. számú „királyi parancsával” jogtalannak ítélte.⁵⁰ Ennek ellenére „. . . Tikász Sándor és Bokor József vezérletük alatt a jó rend felforgatásával gyülekezetet tartottak; egymást ingerelve a tudatlanok állításával bujtogatásokat eszközöltek, a város házához felgyültek, s az eltíltó tisztí rend ellenére egy csavargó által folyamodványt készítettek s annak Bécsbe vihetésére a felvivő egyénnek számára irandó úti levél kiadására a két főtanácsot szorgalmazták. . .”⁵¹

Verebi István főbíró szerint „. . . midőn az első fojamodásra leérkezett parancsolat a K. Gyűlésen felvétellett — s erre Megyei végzés keletkezett: ennek tudása — a népet érdekelvén — az kihozatott s a Jegyző által a Templom előtt felolvastatván — Bokor József felszólt — az nem a kérdéses parancsolat, nem az érkezett onnan felülről, mely által ingerültségbe jövé a nép zúgás történt — én akkor a ki hozott irományokat Bokor Józsefnek által adtam — mondván, ha kételkedsz, menj magad azért — mellyet te láttál: ennek következtében lett reám az itt előmutatott fenyegető írás ellökése.”⁵²

⁴⁹ *HBML*. Bihar m. Tisztí perek. IV. A. 6/f. 46.; 1191. — LXXXV.

⁵⁰ *Uo.*

⁵¹ *Uo.*

⁵² *Uo.*

Az átok szövegét érdekessége miatt közöljük:

„Lakos uraimék bátorsággal, egy Szível és Szályal a nótárost ki lehet tenni, mert valamig az a lész, mind adig nem boldogultok Szándékotokban jó bírót meg . . . ha az igazságot nem akarja miért hát ú bírátok azért mert a tavalyi sok infámis beszédje bírónak tette mikor aszstat monta hogy nem kár vólna a Pilyatz közepére Egy akasztó fát le ázni ara pedig Szántó Pétert fel akasztani Fel kék bizony útet özvegyeknek hogy a sok Szeginek s árváknak Az átka fogja Meg halgassa meg az Isten hogy ne huljon a Porba, mert ha ú Fel nem áll a lakos Mellett hát Porá égetem házát istálóját Mezőben Életjét Szénályát meg ne találjam Mert keresztül Lövöm! legyen Pokolba lakása ott se légyen maradása, églyen meg az öröké tartó gyehenának Sebessen égő tüzénn.”⁵³

A csavargó, a Szatmár megyei 70 éves Földi István őrmester, aki a második folyamodvány megírásában segédkezett, vallomása szerint teljesen véletlenül keveredett a dologba, mivel Miskolczy Károly főszolgabíró urat nem találván otthon „. . . utam Várad felé fojtattván meg szomjúhozván — a Sz. Márton alatti csárdába egy meszej bor ivására bé mentem, megiván elindultam. S szemközbe reám egy ember igen szép halakat hozván egyet meg vásároltam — melyet a kocsmárosné elkészített — ez időre estve lett — mikor a kocsmáros is haza érkezett — ki Bétsben létével ott látván engemet fölmert, — vélem beszélgetésbe eredett — vatsorált együtt bort ittunk . . . éjfél tájon hat ember oda érkezett, felköltöttek . . .⁵⁴ Boroznia kellett velük, majd ismét lefeküdt, de azok még reggelig ott ittak. Virradatkor aztán Tikász Sándor társaival együtt „vezette föl a város házához — hol a megírást — a sok bajok miatt teljesíteni nem lehetvén Szigeti János házánál tselekvé. . .”⁵⁵, s érte 1 forintot kapott.

„Felséges Örökös Apostoli s Magyar Országi Király Leg Kegyelmesebb Felséges Uram!

Az ide alá foglalt, Tektes; Nemes Bihar Vármegyében az úgy nevezett Berettyó Újfaluban levő s mind Nemes s mind adózó Statusban lévő Örökös le kötelezés Jobbágyi Szolgái, akik Összesen Öt Ezer, még Testben lévő lelkekből állunk, már számos ízben keserveink helyre hozása tekintetéből folyamodni kéntelerítetünk a Felséges Örökös Császári Királyi Felséges Kegyelmes s Egyszersmind Kegyes Atyai színe eleibé — az iránt, hogy a fentebb meg írt Helységnek, s vagy alább megírottaknak minemű Szabadsággal ajándékoztatak Felsége meg Dicsőült Őseitől az 1606 Évben ismét az 1626^{dik} úgy szinte az 1635^{dbe} és az 1691^{dben}, s 1700^{dik} s 1702 és 1745, 1761. 1762. Esztendőkbén, amelyben minden igasságunkat mind N. Károly Császár s mind Leopold, mind két Betlen s Bátor Gábor és Bátor Fejedelmek által meghitelesíthető Fejedelmek Confermatis meg Örökösíthetnek másolhatatlanul.

De utóbb Helységünknek Bíróságát, meg kerestetvén sok szép szín alat való s biztatgató hangokal a helység ládájából ki lopták — De még a nyomtatásba lévő Documentumaink bizonyítása az kereset Pusztáknak Örökös birtokokban létett azt is lehet belőlle látni, hogy a Pusztáknak sem a Marosi Lászlónak sem a Csanády és Kis Szentsy Lányi Imre Örökös Suiosítás nem is voltak s nem is lehettek — mivel ezt az ide hítt Ország Gyűlésen meg határozás irománya Nyomtatást bizonyítvánból Kegyesen által látni Méltóztatik — ez is belé rekesztődött, hogy ezen szabadságot Vérbe fördöt Kardjainkkal kerestük . . .

Költ Tektes Ns. Bihar Vármegyében Berettyó Újfaluban

Martius 28^{an} 1843.”⁵⁶

Nemsoká sikerült megszerezni a bécsi úthoz szükséges úti levelet is:

„Alól írtak tekintetes Bihar Vármegyébe helyheztetett B. Újfalun Ns Várossa a két fél előljároi hiteles bizonytságot tészünk arról, hogy lakosaink általános kívánságára szintén lakos társaink Tikász Sándor és Bokor József kigyelmeket, kik városunk helyes lakossai,

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

és adó fizetők, — a' lakosok panaszaival mely a két fél tanács megegyezésével készült, legfelsőbb helyen leendő orvoslás eszközlése végett ki küldettek, melyel kegyelmes Királyinkhoz szándékoznak, — mint a közakarattal ki küldettek igazságos útjukba Járadozók általunk bizonyíttatik.

Kelt B Újfaluba Április tizen harmadik napján tartatott két fél tanács ülésből ezer nyolcszáz negyven harmadik évben.

Nemes hadnagy Veres János
Főbíró Verebi István

kiadta a város hites jegyzője
Szilágyi Lajos

Tnts

B.ÚJFALUSI Ns Tnts PETSÉTYE

(középen jobbjában kardot fogó balra forduló süveges férfi, mellette 1810-es évszám)

BERETTYÓ ÚJFALU PETSETE 1607

(középen balra forduló, két lábon álló orosz-lán)"⁵⁷

Az útiköltséggel sem volt probléma, mivel „a lakosok szabad önkéntes ajánlásból adtak költség fejében 100 ftot . . .”⁵⁸ Tikász és Bokor elindulhatott Bécsbe „ . . . oly meghagyással, hogy vagy ő felsége személyessét, vagy magát hozza le magával . . .”⁵⁹

Marosi László szerint azonban a lakosság nem várta be a küldöttek visszatérését, „hanem neki is bátorkodtak menni már a pusztáknak erőszakkal, és szántani kezdték magok számára Sz. Kozmai és Herpályi puszta gyepeimet . . .”, közbirtokos társának, Fényes Lajos táblabírónak pedig Herpályon felgyújtották a házat.⁶⁰

Miután a kancellária Újfalu lakosainak panaszát ismét elutasította, a megye pert indított a „lázadók” ellen. A parasztok sokasága mellett mintegy 60 nemes is a felsőbbség iránti engedetlenséggel vádoltak. Végül is azonban 1864 decemberében felmentették a vádlottakat, de Tikász Sándort börtönbüntetésre ítélték.⁶¹

A vád másik pontja, az erőszakos szántás ellen a lakosság azzal védekezett, hogy „Több esztendőtil tudjuk azt bizonyítani, hogy a midőn a Tekintetes Táblabíró Úrnak majorság életet vetettünk, az ott maradt lapajos helyeket és a fordulás által fel nem szántható részeket a' nélkül hogy valakitől szabadságot nyertünk volna hogy fel szánthassuk, a' ki hamarább érhetne bé vetette vagy len vagy köles maggal és mindenkor a dézsmát bé adván senki által nem elleneztetett . . .”⁶² Ez alól a vád alól is felmentették végül a lakosságot.

Marosi a nagy összecsapás után még 22 évig élt, azonban erről az időszakról csak egyetlen rövid megjegyzést ismerünk: „A gépeket ki nem álhatta s ezért gőzösre soha nem ült bárha életben érte a tiszai vaspályát.”⁶³

1866. július 22-én hunyt el 87 éves korában, s mint családja többi tagját, őt is Szent Kozma pusztán temették el.⁶⁴

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ *Osváth Pál* 1875. 270.

⁶⁴ Halotti anyakönyv 1860—1877. 112. — A berettyóújfalui református egyház lelkészi hivatalának tulajdonában. — *Pesty Frigyes* kéziratos munkájában 1864-ben ezeket írta: „ . . . a Less halom — közel az andaházi puszta határ széléhez, mely hajdan ellenség elleni leshely lehetett, jelenben Szt. Kozmai közbirtokos Marossy család temetkező helye . . .”

„A Balogh-tanyán a temetőben még ott vannak a Marosiak sírjai, ha még el nem hanyták.”⁶⁵

„Ott vannak a tanyasi temetőben kint eltemetve Marosiék. De nem igen látni ott már semmit.”⁶⁶

„Ott van még az a temető, ahol Marosiék el vannak temetve. Míg a világ meglesz, az mindig meglesz. Oda temettek mindenkit, aki annak a birtoknak a tulajdonosa volt, mindenkit arra a nagy kerek dombra. Gyönyörű. Körül volt nagy akácfákkal, körül volt árkolva, úgy hogy abba csak egy helyt lehetett bemenni annyi helyen, ahun egy szekér bement. Délnek volt a bejárat.

Űk voltak a fő helyen, az urak temetve a közepin, körülöttük meg a cselédek. Aki ott lakott, oszt azt akarta, hogy ott temessék el, azt eltemették ott, ha nem akarta bevitték Újfaluba, vagy ha földesi volt oda, ahova kíváncozott.”⁶⁷

* * *

Levéltári és egyházi iratok segítségével, *Osváth Pál* műveinek és kéziratának felhasználásával összevethettük a szójhagyományt és a valóságot. Kiderült, hogy a parasztság által Marosiról őrzött történeteknek valóságmagja van. Történeteikben a racionális és irracionális elemek ötvöződések a racionális elemek kerültek többségbe. Ennek oka az események időbeli közelsége, s részben *Osváth* műveinek hatása lehet.

A tények ismeretében a „Szépen legel a Marosi gulyája” kezdetű ballada eredetének vizsgálatakor nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy mint helyi keletkezésű, új stílusú ballada, Berettyóújfaluban keletkezett az 1840-es évek elején. Sőt még talán azt a kijelentést is megkockáztathatjuk, hogy a ballada eseménye, valamint Marosi és Újfalú 1842-ben kezdődő nagy összecsapása között valami összefüggés lehet, hiszen 27 évi nyugalom után hirtelen igen élesen vetődött fel az ellentét az addig kimondottan békés, jó viszony ellenére.

Érdekes, hogy a néphagyomány Marosi bőkezűségének, nagylelkűségének emlékét őrizte meg inkább, csak a gulyás halálának tisztázatlan körülménye vet árnyékot alakjára. Öszszességében a parasztság szimpátiája nyilvánul meg Marosi iránt, akiben szinte a mesebeli szegénylegény kelt életre, és járta be a felemelkedés útját. Ezzel magyarázható, hogy jó tettei elhomályosítják, szinte teljesen elfeledtetik negatív cselekedeteit, s a nép a mai napig őrzi Marosi László emlékét.

⁶⁵ Juhász Sándor, Berettyóújfalu

⁶⁶ Buka István Berettyóújfalu

⁶⁷ Fekete Imre Bihartorda

Zoltán Zsupos

„WIE SCHÖN WEIDET DIE HERDE VON MAROSI ...“
FOLKLORE UND WIRKLICHKEIT

In der Volksüberlieferung nehmen jene Geschichten, Märchen, Sagen und Balladen einen spezifischen Platz ein, die sich an wahre Ereignisse oder einzelne Personen knüpfen. Ihre Untersuchung hat zu wertvollen Schlussfolgerungen geführt, da sie die Möglichkeit bieten, gleichzeitig die Grundlagen der Wirklichkeit in der Volksüberlieferung als auch den Folklorisierungsprozess und die Rolle der Individuen zu klären.

In allen Zeiten hat es immer wieder Menschen gegeben, deren man in der Volksüberlieferung irgendeiner Tat oder einer Eigenschaft wegen lange Zeit gedenkt.

So eine Gestalt war auch László Marosi, der Spross einer verarmten Adelsfamilie aus Krasznahálya im ehemaligen Komitat Közép Szolnok, der zu Beginn der 1800er Jahre für die in Berettyóújfalu lebende Bauernschaft recht unerwartet auftauchte und Später zum angesehensten Grundbesitzer der Siedlung wurde. Diese fast einem Märchen gleichende Tatsache sowie die darauffolgende Ereignisse im Leben der Familie Marosi boten der Bauernschaft dann eine gute Grundlage dafür, den einzelnen Gliedern der Familie immer mehr Aufmerksamkeit zu widmen und die Geschichten über sie vom Vater auf den Sohn vererbt, bis zum heutigen Tage am Leben zu erhalten.

In der vorliegenden Studie wird unter Zuhilfenahme schriftlicher Quellen ein Vergleich zwischen der Volksüberlieferung und den wahren Ereignissen angestellt. Dabei stellt sich heraus, dass die in der Bauernschaft bewahrten Geschichten einen wahren Kern besitzen, und dass bei der Verschmelzung von rationalen und irrationalen Elementen die rationalen den Vorrang bekommen haben.

Bei der Untersuchung der Ballade „Wie schön weidet die Herde von Marosi“ darf die Möglichkeit dessen, dass diese Ballade neuen Stils zu Beginn der 1840er Jahre in Berettyóújfalu entstanden ist, nicht ausgeschlossen werden.

In der Gesamtheit der Volksüberlieferung sprechen die Sympathien der Bauernschaft für Marosi, in dessen Gestalt der arme Bursche aus dem Märchen zu Leben erwacht ist und den Weg nach oben beschritten hat.

